

Tussen Rijn en Lek 1967 2 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9689>

TUSSEN RIJN EN LEK

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET GEBIED
TUSSEN KROMME RIJN EN LEK

1e jaargang

nr. 2

juni 1967

Redactie-commissie: A. Graafhuis, Utrecht; P.M. Heijmink
Liesert, Schalkwijk; L.M.J. de Keijzer, Houten; G.M. Staal,
Odiijk; P.H. de Winter, Bunnik; Mej. A. Wijnen, Bunnik.

Redactie-adres:

P.M. Heijmink Liesert, Jhr. Ramweg 45, Schalkwijk.

Eindredactie:

A. Graafhuis, Utrecht.

Inhoud van dit blad:

Rechtshistorische beschouwingen over het Kromme Rijn-gebied.
Bespreking van de lezing van prof. dr. W. van Iterson, A.G.red.

Cammingha te Bunnik (I), W. Stoker

Een raadselachtige put op de Schoudermantel te Odiijk, Archeo-
logische werkgroep (Th.G. van Dijk)

Oud-Amelisweerd, P.M. Heijmink Liesert en L.M.J. de Keijzer.

Lidmaatschap: f 10,-- per jaar

Denkt U er vooral om dit bedrag tijdig over te schrijven op post-
rekening nr. 214585 t.n.v. Raiffeisenbank Houten, t.g.v. reke-
ning Historische Kring.

RECHTSHISTORISCHE BESCHOUWINGEN OVER HET KROMME RIJN-GEBIED

Op 27 februari jl. hield de rechtshistoricus, prof. dr. W. van Iterson een voordracht voor onze kring, die in Bunnik onder grote belangstelling vergaderde. Het belang van deze toespraak heeft ons ertoe gebracht enkele hoofdpunten voor de lezers van ons blad vast te leggen. In zijn opmerking vooraf toont de bij uitstek deskundige spreker zich verheugd over het feit, dat alerwege een groeiende belangstelling voor facetten van de locale en regionale geschiedenis valt waar te nemen. Hij wijst er vervolgens op, dat men tussen Rijn en Lek op wel zeer historische bodem staat en wenst het bestuur van onze Kring geluk met het genomen initiatief. Reeds omstreeks het begin van onze jaartelling vestigden zich Romeinen in deze streek, later kwamen de Franken en ook de Noormannen vergaten bij hun raids, waarbij vooral Duurstede het moest ontgelden, dit gebied niet.

Vervolgens wijst spreker erop, dat bijv. Bunnik, Rumpst, Odijk, Werkhoven en Vechten in de late middeleeuwen belangrijke centra van bisschoppelijke horigen waren geweest. De hoofd-trekken der horigheid werden door hem uitvoerig geschetst, waarbij speciale aandacht valt op het feit, dat de positie der horigen op den duur zoveel gunstiger was geworden doordat de tinsen, welke zij voor hun grondgebruik moesten betalen, onverhoogbaar waren. Zij profiteerden bij de voortdurende waardedaling van het geld niet weinig van deze onveranderlijkheid van de huursom.

Van de rechterlijke organisatie in het gebied van onze kring werden door de hooggeleerde inleider vele bijzonderheden medegedeeld. Eerst werd in de dorpsgerichten recht gesproken door de buren of eigenerfden; deze buurrechtspraak werd later door die van schepenen vervangen. Vooral bij de overdrachten van onroerend goed kwamen zij in actie.

Van de heerlijkheden moet men wel onderscheiden de ridderhofsteden, waaraan in beginsel geen jurisdictie of rechtsmacht

was verbonden. Het waren z.g. adellijke huizen, d.w.z. huizen, die meer dan menschen heugenis door adellijke families waren bewoond geweest. In de jaren 1536-1539 e.v. werden van deze huizen officiële lijsten gemaakt. Men kwam tot een totaal van 63. De vereisten waren: het moest een versterkt, verdedigbaar huis zijn, omgeven door een gracht en voorzien van een ophaalbrug. De aan het bezit van zulk een huis verbonden voorrechten waren: vrijdom van zekere belastingen en (was men van adel) de opname in de Utrechtse ridderschap. Bovendien was aan het bezit van een ridderhofstad het jachtrecht binnen een bepaalde cirkel verbonden.

Ook memoreerde spreker de in sommige dorpen voorkomende rechthuizen, die vaak tegelijk herbergen waren. Voordien had de rechtspraak als regel in de openlucht plaats, bij voorkeur onder een lindeboom.

De lezing van prof. Van Iterson werd verlevendigd door de projectie van oude prenten en tekeningen, die op het Utrechtse Rijksarchief te vinden zijn. In de pauze werd aan de vele geïnteresseerde belangstellenden een collectie bijzondere oude oorkonden, registers en kaarten ter inzage gegeven.

Dat er na de pauze een zeer geanimeerde discussie volgde behoeft nauwelijks te worden gezegd. Namens alle aanwezigen dankte drs. Dekker de inleider voor zijn heldere rechtshistorische beschouwingen over het Kromme Rijn-gebied. Hij verzocht prof. Van Iterson zich in de toekomst nog eens als spreker voor onze kring beschikbaar te stellen, een verzoek dat door de hoogleraar met genoegen werd ingewilligd.

CAMMINGHA te Bunnik (I)

Iets over de stichting, de opeenvolgende bezitters en de restauratie.

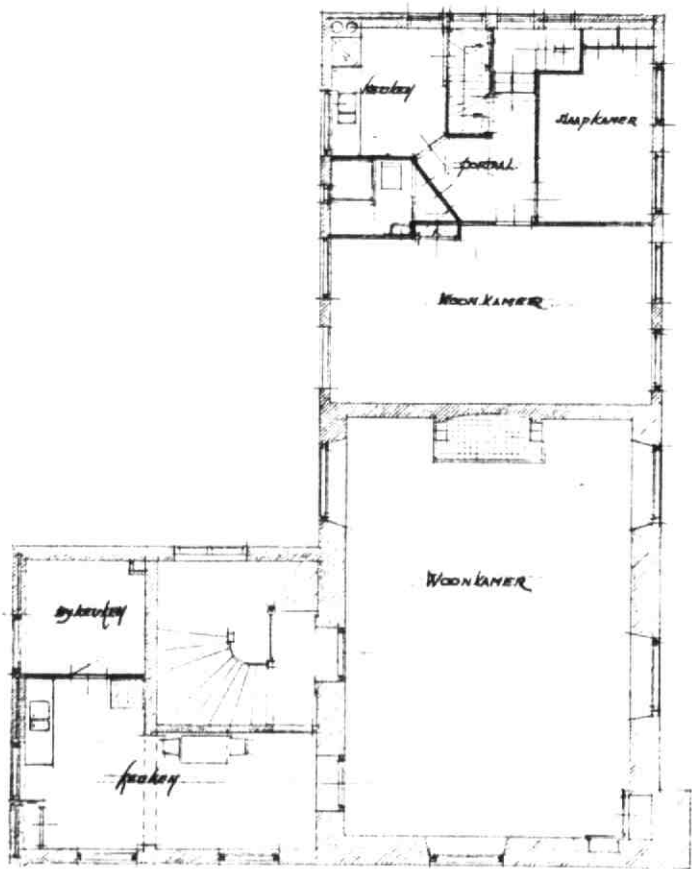
In de gemeente Bunnik vindt men, prachtig gelegen aan de Kromme Rijn, het huis "Cammingha", vroeger bekend als "Beesde". Het huis werd, zoals men wel weten zal, in de jaren 1765-'66 gerestaureerd en in gebruik genomen door de tegenwoordige eigenaar, de heer B.G.W. Peek. Op de restauratie kom ik in een volgend artikel terug. In dit verhaal wil ik mij beperken tot enkele mededelingen over de stichting van het eens versterkte huis en tot de opeenvolgende eigenaars.

De stichting moet m.i. plaats gevonden hebben tegen het einde van de 14e eeuw. De gebruikte baksteen, z.g. reuzenmoppen (met afmetingen van 28 x 14 x 6½ cm) wijst hierop duidelijk. Men vindt het huis voor het eerst vermeld in de rentemeestersrekeningen van het Sticht van 1426/1427. Eigenaar was toen Jan van Beesde Hermansz. Natuurlijk zegt dit nog niet, dat hij de opdracht tot de bouw gegeven heeft en als de eigenlijke stichter beschouwd moet worden.

De lijst van opeenvolgende bezitters - natuurlijk voor zover ons bekend - ziet er als volgt uit:

- 1406 Jan van Beesde Hermansz. (1465), geh. met Janna van Jutphaas, Florensdochter;
- 1441 Johan van Beesde, geh. met Margriet;
- 1498 Laurens van Beesde (1522), geh. met Antonia Woutman (1518);
- 1523 Margaretha van Beesde, geh. met Frederick de Voocht van Rijnevelt, heer van Blikkenburg (1544);
- 1545 Beatrix van Beesde, geh. met Adriaan de Waal van Vronestein (onthoofd 1568);
- 1582 Frederick de Waal van Vronestein, heer van Vronestein (1549-1617), geh. met Johanna van Amstel van Mijnden (1552-1632);

„DE CAMMINGHA“
TE BUNNIK

1ste VERDIEPING

RESTAURATIEPLAN „DE CAMMINGHA“

SCHAAL 1:150 UTRECHT SEPTEMBER '65.

1965

- 1608 Gerard de Waal van Vronestein, geh. met Wilhelmina van Amstel van Mijnden (1581-1642);
- 1649 Beatrix de Waal van Vronestein, geh. met Balthasar van Bueren (1604-1669);
- 1678 Frederik Ignatius van Bueren, heer van Oud-Amelisweerd, Zuidoord en Hoenkoop, geh. met Charlotta Juliana de Ruyter, vrouwe van Oud Heusden, Elshout en Hulten;
- Johan Frederik van Bueren, geb. 1693.
- Petronella Jacoba van Bueren (1686-1751), gehuwd met Wytze Watze van Cammingha (1764);
- 1773 Mr. Jean de Pesters (1716-1797), heer van Cattenbroeck, geh. met Adriana Everdina Godin (1731-1795);
- 1846 Jhr. Jan Everard de Pesters, heer van Cattenbroeck (1802-1879), geh. met Jacoba Margaretha van Hengst (1809-1875);

In 1879 wordt de bezitting gedeeld:

Cammingha komt dan aan Jhr. Willem Nicolaas de Pesters (1830-1882) en

Beesde (de boerderij) aan jkvr. Carolina Elizabeth de Pesters (1891-1928), geh. met mr. Egbert Arnold IJssel de Schepper.

Cammingha komt vervolgens in bezit van

Jkvr. Coenradina Carolina Theodora de Pesters, vrouwe van Cattenbroeck (1865-1923), geh. met Gijsbert Carel Duco Reinout, Baron van Hardenbroeck, heer van 's'Heer-artberg en Berg-Ambacht.

In 1957 verkochten mr. Frans Jan Hendrik de Wetstein Pfister en diens erfgenamen de "Cammingha" aan Mevr. A.P. Peek-van Zijl. Zij bezat de boerderij "Beesde" sedert 1954. Haar zoon B.G.W. Peek werd in 1966 eigenaar van de "Cammingha"

Een raadselachtige put op de schoudermantel te Odiijk

(1966)
Einde mei van dit jaar werd een gedeelte van de appelboomgaard van de fam. Peek op de Schoudermantel gerooid. Tijdens deze werkzaamheden viel er een gat in de grond. Aangezien gaten niet zomaar in de grond vallen werd de grond ter plaatse wat weggegraven, waardoor een stenen loodrecht neergaande schacht ten dele zichtbaar werd. Daarmede was de aanvankelijke angst van een bomtrechter verdwenen en kon de met het oog hierop ingeschakelde rijkspolitie de vondst verwijzen naar degenen, die van bodemvondsten hun beroep of hun hobby maken. Zo kwam het raadsel van de schoudermantel terecht bij de voorzitter van de Historische Kring Drs. C. Dekker en via hem bij de archeologische werkgroep van de kring.

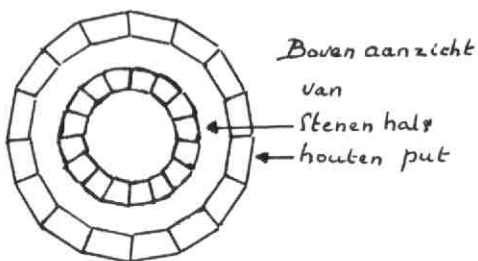
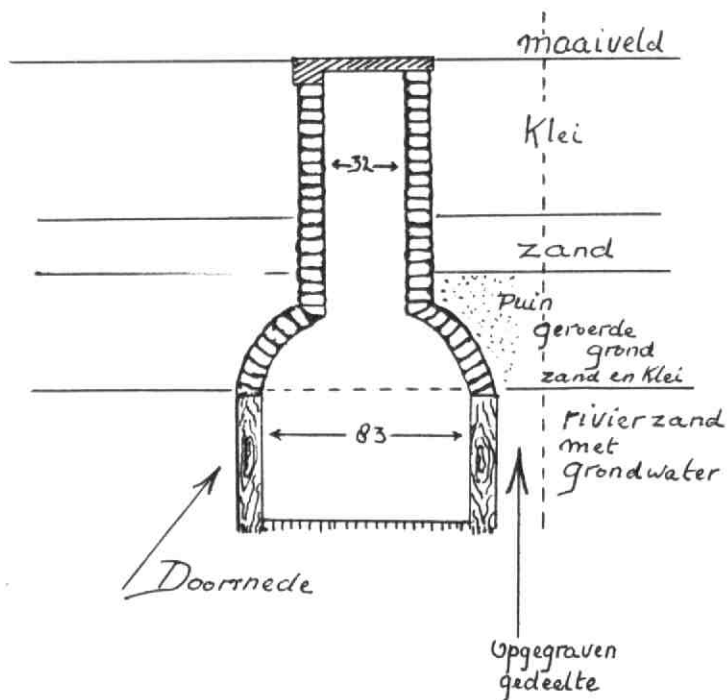
Op de hete zaterdagmiddag van 4 juni begon de archeologische werkgroep het onderzoek naar de raadselachtige put.

De mare van de put was echter ook reeds tot Utrecht doorgedrongen en enkele van schoppen voorzien lieden van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland uit Utrecht kwamen hun diensten aanbieden.

De blootgelegde bovenkant van de schacht met een inwendige doorsnede van 32 en een uitwendige doorsnede van 52 cm. vertoonde sporen van gedeeltelijke afbraak. De schacht moest dus hoger zijn geweest. Resten van een houtendeksel toonden aan, dat de put eens met hout was afgedekt en door aarde aan het oog was onttrokken. Doordat de halfvergane deksel deze aardlaag niet langer kon dragen moest de bodem het geheim van de put wel prijsgeven.

Opmeting toonde aan, dat de schacht na ca. 1 meter eindigde en dan overging in een gewelf, waarvan de doorsnede nog niet te bepalen was. Ca 30 cm. onder het einde van de schacht was water en dit reikte tot een diepte van 49 cm. De put had een vaste bodem met geringe slikaafzetting. Met een imitatie puts werd de put zoveel mogelijk leeggeschept.

PUT te ODIJK

Hierdoor werd een op de putbodem liggende grote steen zichtbaar. Uit het opgebaggerde slijk kwamen geen scherven, welke erop zouden kunnen duiden, dat men hier te maken had met een normale drinkput. Het water van de put was voor menselijk gebruik niet geschikt vanwege het hoge leemgehalte.

Om de put nader te onderzoeken werd deze aan de westzijde opgegraven. Na een kleilaag van 60 cm. kwam een zandlaag van 20 cm en daarna met zand en puin vermengde klei ter dikte van 60 cm. Het puin was kennelijk afkomstig van de steenafslagen, welke vrij kwamen bij het behakken van de voor het gewelf benodigde stenen. Onder deze grondlagen van totaal 1.40 meter lag een rivierzand-laag, die sterk leemhoudend was en grondwater bevatte. Uit de reconstructie van grondlagen en putafmetingen mag aangenomen worden, dat het maaiveld na buiten gebruik raken van de put is verhoogd.

De put zelf bleek onder het gewelf een houten wand te hebben. Het hout stak iets buiten het gewelf uit zodat daaruit geconcludeerd mag worden dat de voor de houten wand gebruikte balken ca. 11 cm. dik waren. Door de naden van de aaneengesloten balken drong het grondwater in de put en wel zo snel, dat na leegscheppen van de put deze binnen 24 uur weer op het normale peil was gevuld. Aangenomen moet worden, dat men bij aanleg van de put de balken in het drijfzand van de grondwaterlaag heeft gedreven, daarna de ontstane houten cylinder heeft uitgediept en vervolgens een pasklaargemaakte houden bodem doormiddel van de op de putbodem aangetroffen steen in de put heeft laten zakken. Door het verzadigd raken van water heeft de bodem zich in de put geklemd. Om de lengte van de balken te kunnen vaststellen zou de omgeving van de put via bemaling moeten worden drooggelegd, hetwelk een te kostbare geschiedenis is voor de maximaal 100 jarige put.

Waarom is deze put maximaal 100 jaar? De put is voor wat het gedeelte betreft opgebouwd met stenen van het z.g. waalformaat. Dit formaat is eerst in de 2e helft van de 19e eeuw in

gebruik genomen. Bovendien zijn er geen sporen gevonden, waaruit blijkt, dat de put in de loop der tijd een andere constructie heeft ondergaan en derhalve een oudere oorsprong zou hebben.

Waarom nu een put in deze boomgaard? Aangenomen, dat de boomgaard tevens diende voor weideplaats van enig soort vee, zal dit vee ook een drinkplaats moeten hebben gehad. In de omgeving is voor het vee geen bereikbare drinkplaats. Het drinken van de dieren zal dus op andere wijze geregeld moeten zijn geweest. Een put van het formaat hier gevonden met een inhoud van ca. 250 liter water kan hiertoe een goed hulpmiddel zijn geweest. Een tweede vraag is dan weer : hoe werd de put gebruikt? Werd zondermeer met een puts water geput of was er een andere installatie voor? Een puts moet omgekeerd in het gat geworpen worden of met een gewicht worden verzwaard om goed water te kunnen scheppen. Maar waarom dan een smalle schacht van een meter lengte? Er zijn soortgelijke putten bekend, waarbij geput wordt met een cylinder, die in de schacht omlaag zakt met in de bodem een klep, die door het stoten op de putbodem wordt opengedrukt en het water in de cylinder doet stromen. Bij het ophalen sluit de klep zich door de waterkolom daarboven. Een dergelijke put heeft daartoe een hijsinstallatie en voor de cylinder een contragewicht. Voor dit systeem is dus een bodem in de put noodzakelijk en die is er, alsmede een contragewicht en dat is in de nabijheid van de put gevonden. Bovendien lag aan beide zijden van de put een klein stenen fundamentje, dat gediend kan hebben tot steun van de bovenbouw.

Alle raadsels rond de put zijn nog niet opgelost. De put is echter thans onder bouwland bedolven. Aardig is het hierbij te vermelden, dat volgens een stafkaart uit rond 1900 het veld waarin de put lag geen boomgaard maar eveneens een bouwland was. Waarvoor was toen een put noodzakelijk?

"Oud-Amelisweerd".

In de gemeente Bunnik staat, aan de Kromme Rijn, tussen het dorp Bunnik en de stad Utrecht, schuin tegenover de Knapschinkel, de ridderhofstad "Oud-Amelisweerd".

Ene Amelis werd, in de 13e eeuw, door de proostdij van Oudmunster, met een "waard" bij Bunnik beleend en noemde zich voortaan Amelis van Werden. In 1227 wordt hij vermeld onder de ministeriales (dienstmannen) van de bisschop van Utrecht, wanneer de tienden van 't Goy en Houten, door bisschop Otto, van de graaf van Goye afgenomen en aan het kapittel van St. Marie worden toegekend.

Aangenomen wordt dat deze Amelis een der oudste bezitters of zelfs de stichter van dit huis geweest is.

Later werd deze "waard" in twee delen verdeeld, nl. in Oud-Amelisweerd en in Nieuw-Amelisweerd (Groenewoude).

Herman van Wulven werd in 1394 met Oud-Amelisweerd beleend. Hij stamde uit het geslacht van Lokhorst, maar toen hij na de dood van zijn moeder in 1362 met de ridderhofstad "Wulven" en na de dood van zijn vader in 1394 met de ambachtsheerlijkheid "Oud Wulven" beleend werd, noemde hij zich van Wulven. Zijn zoon Hendrik werd in 1423 met Oud-Amelisweerd beleend. Omdat hij vóór zijn vader en ongehuwd overleed erfde Lutgard van Buren, dochter van zijn zuster Clementia en van haar man Balthazar van Buren, het leengoed. Lutgard trouwde met Jan van Renesse van Wulven die, in 1453, met het goed werd beleend.

Jan van Renesse, heer van Oud-Amelisweerd, Wilp en Wulven, was bezitter van het huis toen het, in het jaar 1537, door de staten van Utrecht als "ridderhofstad" werd erkend.

Na 130 jaar in het bezit te zijn geweest van het geslacht van Renesse kwam Oud-Amelisweerd in 1583, door koop, in het bezit van Jhr. Amelis Utenengh. Zijn zoon Jhr. Cornelis droeg het goed over aan Paschina d'Edel, weduwe van Jhr. Jacob van Hove van Zijll. Toen haar zoon, Jhr. Jacob, na er in 1644 bezitter van te zijn geworden, kinderloos overleed ontstond er

twist tussen Antonius Oetgens van Waveren en Huibert van Buren. De eerste grondde zijn aanspraak op het feit dat zijn moeder de zuster was van de vader van de erflater, terwijl de laatste als zwager recht op de erfenis had. Bij boedelscheiding werd het goed aan Huibert van Buren toegewezen. Hij werd er op 4 december 1649 mee beleend.

Na het geslacht van Buren kwam het goed in 1725 aan Jacob Johan baron van Delen. Bij zijn kinderloos overlijden erfde zijn echtgenote Oud-Amelisweerd. Het kwam in 1760 aan de man van haar zuster Mr. Gerard Arnoud Hasselaar, burgemeester van Amsterdam, enz. Twee maanden later droeg hij het echter op aan zijn schoonzoon Gerard Godard baron Taets van Amerongen. Zijn zoon Gerard Arnoud, heer van Schalkwijk (ridderhofstad) en bewindhebber der O.I.-Cie, verkocht in 1808 "Oud-Amelisweerd" aan Lodewijk Napoleon, koning van Holland. Na ruim één jaar verkocht de koning zijn bezitting aan mr. Jan Pieter van Wickevoort Crommelin, staatsraad en kanselier van het koninkrijk. Ook deze was er niet lang bezitter van want in 1811 verkocht hij het huis aan mr. Paulus Wilhelmus Bosch van Drakesteyn, burgemeester van Utrecht.

Toen mr. Wilhelmus Johannes Maria Bosch er in 1883 bezitter van werd noemde hij zich voortaan Bosch van Oud-Amelisweerd. In 1893 werd hij in de adelstand verheven.

Tenslotte werd het goed in 1951 door de familie Bosch van Oud-Amelisweerd aan de gemeente Utrecht verkocht.

Als leen was de ridderhofstad gedeeltelijk afhankelijk van de ridderhofstad Zuylenburg en gedeeltelijk van de proostdij van Oudmunster.

In 1672 werd het huis, dat omstreeks de 1e helft der 17e eeuw gebouwd werd door de troepen van Lodewijk XIV van Frankrijk verwoest. Vanaf die tijd waren er alleen nog de fundamenten van de oude hofstad, een koepel en een onaanzienlijk huis over. Toen in 1770 baron Taets van Amerongen er bezitter van werd liet hij eerst een brug over de Kromme Rijn slaan en mooie tuinen aanleggen. Hierna liet hij een monumentaal recht huis, bedekt door een zadeldak, bouwen.

Door de lage gedrukte verhoudingen sloot het geheel goed aan bij het vlakke landschap. Omdat het front aan de lange zijde was gelegd kwam de verdeling van deuren en tamelijk grote ramen goed uit. In het midden van de voorgevel was een soort portiek geplaatst van pilasters, afgedekt door een driehoekige ruimte.

Het huis bleef onveranderd, ook toen Lodewijk Napoleon er, in 1808, zij het slechts tien dagen, verblijf hield. Wel zijn er zeer omvangrijke plannen gemaakt om de tuinen te verfraaien. Ook hiervan is echter niets terechtgekomen.

In 1939/40 werden nederlandse militairen in het gebouw gelegerd, terwijl in 1942 een gedeelte van de St. Jozef-kweekschool uit Zeist op "Oud-Amelisweerd" werd ondergebracht. In oktober 1942 vorderden de Duitsers het gebouw en vestigden achter het huis een herstelplaats voor tanks. Nog dezelfde maand werd het door de geallieerden gebombadeerd. Het gebouw zelf liep hierbij geen ernstige schade op, zodat het woonplaats van vele evacu es kon blijven. In april 1945 vorderden de Duitsers het huis opnieuw en bleven er tot na de capitulatie.

Het bos leed in deze oorlog grote schade door houtroof. De nieuwe eigenaresse, de gemeente Utrecht, heeft inmiddels veel van deze schade weten te herstellen.

Het wapen van de ridderhofstad is : Een schild, golvend gedwarsbalkt van acht stukken rood en goud.

P.M. Heijmink Liesert en L.M.J. de Keijzer.

- - - - -

Jhr. Mr. E. Wittert van Hoogland-Bijdr. tot de gesch. der Utr. ridderhofsteden en heerlijkheden.

A. J. v. d. Aa, aardrijkskundig woordenboek, 1772.

Tegenw. staat der Ver. Nederl., dl. 12.

Ned. Leeuw, div. jaargangen.

Dr. R. van Luttervelt-De Stichtse Lustwarande.